

STUDIE

Ruská revoluce v literárním obraze Třetí roty 1917–1918*

PAVEL MERTELÍK

Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Ústav historických věd

The Russian Revolution and its Literary Depiction in *The Third Company* (1917–1918)

Czech literary fund is plentiful in testimonies about the Russian Revolution. In many cases, these literary works have been written by direct participants (or, at the very least, witnesses) of events in revolutionary Russia. One of these participants was Josef Kopta (1894–1962), a writer that joined the Czechoslovak Legion in Russia. His novel, *The Third Company* (1924), has enjoyed a widespread publicity, as evidenced by the sheer amount of editions published. Based on this, we can presume that Kopta's work has influenced the very discourse of understanding the Russian Revolution in inter-war Czechoslovakia and its society and, mainly, solidified the collective memory of members of the Legion. Using latest narratological approaches, this study aims to demonstrate the possibilities of analysing narrative texts from or about the Legions, the focus of this study being the depiction of the Russian Revolution as understood by characters and the narrator of Kopta's novel. Furthermore, this study also hopes to draw attention to the

* Studie vznikla v rámci projektu SGS 2020 015 *Podpora vědeckých a prezentačních aktivit studentů doktorského programu historie a magisterského programu kulturní dějiny*, který je řešen na Univerzitě Pardubice.

numerous unexplored eye-witness testimonies about the events in revolutionary Russia present in Czech literary works.

Keywords: the Czechoslovak Legion, literary works of the Legions, the Russian Revolution, Josef Kopta, The Third Company, narratology

Je nesporným faktem, že únorová ruská revoluce roku 1917 pozitivně přispěla i k formování československých legií. Do Ruska mohl přicestovat čelný představitel Československé národní rady Tomáš Garrigue Masaryk a sjednotit tamní poměrně rozhádané československé spolky, což vedlo – spolu s úspěšným vystoupením legionářů u Zborova – k urychlení výstavby československého zahraničního vojska. Toho, které se později v roce 1918 proslavilo střetem v krutých bojích s bolševickou mocí a opanovalo transsibiřskou magistrálu. Během let 1918–1920 si legionáři na Sibiři utvořili takřka stát ve státě. Nejen s vlastní průmyslovou infrastrukturou a správou, ale především se svébytnou kulturou, která jediná představovala nezničitelné pojitko se vzdálenou vlastí a únik od brutální reality ruské občanské války.

Ruská revoluce pro legionáře započala událostmi z konce zimy roku 1917 – tedy tím, co dnes označujeme za tzv. únorovou revoluci. Její fáze byly pro legionáře součástí jednoho celku, který označovali souhrnně „ruská revoluce“, přičemž uzmutí moci bolševiky na podzim 1917 patrně nebylo chápáno jako revoluce. To platí i pro *Třetí rotu*. Za její konec obecně považovali zastavení hlavních bojů občanské války – pro legionáře především dobytím Sibíře bolševiky. V románu přitom můžeme sledovat únorovou revoluci a následně až situaci po bolševickém převratu a začátku občanské války v roce 1918.

Po návratu legionářů do osvobozeného Československa se literární reflexe – jakožto podstatná součást svébytné legionářské kultury i formující se identity mladého Československa – v podobě mnoha literárních útvarů rychle etablovala a těšila se velkému zájmu čtenářstva. Například román Josefa Kopty (1894–1962) *Třetí rota doma* (1934–1935), který uzavírá celou trilogii o fikční legionářské jednotce, zvítězil v anketě *Lidových novin* pro původní výpravné prózy „Nejzajímavější kniha 1935“.¹

První díl Koptovy trilogie² *Třetí rota* se odehrává mezi léty 1917–1918 a mj. zachycuje vývoj postoje československých vojáků vůči dobovému společensko-poli-

1 Lidové noviny, 1. 12. 1935.

2 Josef KOPTA, *Třetí rota*, Praha 1924; Idem, *Třetí rota na magistrále*, Praha 1927; Idem, *Třetí rota doma*, Praha 1934–1935.

tickému dění v Rusku. Kniha během čtrnácti let dosáhla osmnácti vydání.³ S ohledem na toto velké číslo i její zfilmování roku 1931 značně ovlivnila nejen legionářskou komunikativní paměť.⁴ „Více než kterýkoliv z ostatních literátů-legionářů stává se populárním kronikářem československého vojska v Rusku, kronikářem líbivým jako barvotisk, který si spořádané rodiny věší do pokoje,⁵ napsali o Koptovi v *Rudém právu*, které bylo v podstatě orgánem legionářské opozice. Ani čeští komunisté tak neupírali Koptův vliv na české čtenáře.

Nyní můžeme jasně formulovat primární otázku našeho příspěvku, totiž jak přesně je v Koptově románovém fikčním světě zachycen obraz ruské revoluce. Zameříme se na komplexní naratologickou analýzu fikčního světa *Třetí roty* ve vztahu k ruské revoluci, a to zejména z hlediska zainteresovaných postav Koptova literárního vyprávění. Nesmíme také opomíjet, že *Třetí rota* funguje i jako stěžejní místo paměti československých legionářů.⁶ Byť je dílo v dnešní době zbaveno mnoha původních významů, může stále poskytnout uměleckou reflexi ruské revoluce tak, jak byla předkládána českému čtenáři v meziválečném období. Také bychom rádi naším textem přispěli k bádání na poli kontinuity a diskontinuity ruských dějin 20. století, do kterých se českoslovenští legionáři nesmazatelně zapsali. I když hodláme ponechat stranou finální soud, zda se jedná o diskontinuitu, či kontinuitu ve vztahu nazírání legionářů na ruskou revoluci. Naše studie má být spíše drobným vhledem do problematiky. Plně si uvědomujeme, že k popsání celého fenoménu by byla třeba více než jedna obsáhlá monografie. V neposlední řadě hodláme přinést k úvaze další možné prameny a metody pro studium tohoto stále aktuálního – ať už kontinuálního, nebo diskontinuálního – fenoménu českých a světových dějin.

Historiografie fenoménu československých legií

Máme-li shrnout stav bádání na poli legionářské kultury, není toho v podstatě moc k uvedení. Pomineme-li dobové ohlasy z meziválečného období,⁷ nenalzáme žád-

3 Od roku 1924 do roku 1938.

4 Srov. Aleida ASSMANNOVÁ, *Prostory vzpomínání*, Praha 2018, s. 14.

5 *Literatura, divadlo, umění. Stavovské divadlo*, Rudé právo, 7. 11. 1925, s. 10.

6 Srov. Eduard MAUR, *Památná místa: Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova*, in: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol. (eds.), *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 143–144.

7 Legionářské literaturě – a potažmo tomu, co bychom dnes nazvali legionářskou literární kulturou – se věnoval především František Götz (1894–1974).

né seriózní analýzy tohoto fenoménu. Připomeňme, že během německé okupace a v období komunistického režimu bylo legionářské téma v podstatě tabu.⁸ Odhodlaný boj Čechů a Slováků za svobodu, demokracii a přejaté myšlenky Masarykova humanismu byly trnem v oku jak německým nacistům, tak později komunistům – tím spíše, že proti oběma ideologiím vedli legionáři v podstatě otevřenou válku.

Nicméně ani v dnešní době se téma legionářské kultury neteší zájmu badatelů.⁹ Přitom je to téma zcela aktuální, jelikož legionáři stáli u zrodu moderní české státnosti. Dosud nevyšla žádná odborná monografie, která by se této tematice věnovala a využila moderní metody a postupy. Prostor je stále věnován vojenské stránce legionářského odbojového hnutí – výzbroji, výstroji a bojovým operacím,¹⁰ politickému pozadí¹¹ a dějinám každodennosti.¹² Popřípadě vznikají díla, která bychom mohli zařadit do okruhu sociálních dějin.¹³ V neposlední řadě je vydávána řada publikací na bázi dokumentů osobní povahy, jako jsou legionářské deníky.¹⁴ Vycházejí také biografické publikace zaměřené na konkrétní legionářské osobnosti.¹⁵ Lze upozornit na to, že některé legionářské zdroje využívají práce se širší tematikou, např. vojskem rakousko-uherské armády se zabývá publikace Jiřího Hutečky *Muži proti ohni*.¹⁶

Zvláštní kapitolou jsou práce dvou exulantů, kteří bádání obohatili o prameny západních archivů, jež byly před rokem 1989 pro české historiky nedostupné. Jde o Johna Františka Nejez Bradleyho (*1930)¹⁷ a Victora Miroslava Fice (1922–

8 Až na několik výjimek, které však v mnoha ohledech zůstávají zcela tendenčně poplatné komunistické ideologii. Jmenujme kolektivní práci: Karel PICHLÍK – Jaroslav KŘÍŽEK – Vlastimil VÁVRA, *Červenobílá a rudá: vojáci ve válce a revoluci 1914–1918*, Praha 1967.

9 Kulturu pojímáme jako systém vlastních významů, které si sami legionáři vytvářeli a současně jimi byli utvářeni. Jedním z projevů svébytné kultury pak byla jejich literatura.

10 Poměrně nedávno vydaná kniha: Edmund ORIÁN, *Československá legie v Rusku 1914–1920*, Praha 2014.

11 Již klasické dílo: Robert SAK, *Anabáze: drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Jinočany 1996.

12 Četné publikace D. Váchy. Např. Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo: všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015.

13 Především Jan MICHL, *Legionáři a Československo*, Praha 2009.

14 Např. František POKORNÝ, *Deník legionáře v Rusku*, Brno 2020.

15 Např. Eduarda STEHLÍK, *Legionáři v Národním shromáždění Republiky československé*, Polníčka 2019.

16 Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni*, Praha 2016.

17 John František Nejez BRADLEY, *The Czechoslovak Legion in Russia 1914–1920*, New York 1991.

2005).¹⁸ Legionářské tematice se ovšem věnují i zahraniční autoři jako např. Kevin J. McNamara.¹⁹ Dodejme, že tito tři autoři se zaměřují na politické pozadí boje Čechoslováků, na poli studia legionářské kultury však nic nového nepřinášejí. Dosud jedinou publikací, která je monotematicky zaměřena na legionářskou literaturu, je sborník Památníku národního písemnictví s názvem *Legie a múzy* z roku 2008.²⁰ Postrádá ovšem širší zařazení do kontextu legionářské kultury.

Zájmu se neteší ani samotní tvůrci legionářské literatury. Jediným legionářem-spisovatelem, jehož dílo bylo souhrnně vydáno, je František Langer (1888–1965). Nicméně i jednotlivá díla legionářských spisovatelů vychází vzácně. Například v roce 2019 byla znovu vydána publikace *Návrat legionáře* Jeronýma Holečka²¹ (1891–1941) a slavná báseň Rudolfa Medka (1890–1940) *Zborov* (1917) vyšla roku 2015 v komiksové *Stopě legionáře II.* Zdeňka Ležáka (*1974) a Michala Kociána (*1960).

Než přistoupíme k metodologickým otázkám studie, vysvětleme, jak chápeme pojem „legionářská literatura“. V našem pojetí nabývá podoby literárního směru, v němž jsou jednotlivá díla spojena s osudy československých legionářů. Důraz je v něm kladen na zachycení syrového pocitového prožitku z boje za svobodu, a to výhradně na základě vlastních válečných zkušeností. V neposlední řadě tuto tvorbu spojuje snaha o transformaci legionářské komunikativní paměti do paměti kulturní.²² V publikacích legionářské literatury je patrný značný vliv Masarykovy filozofie humanismu. Nepřekvapí ani ovlivnění literárním romantismem a realismem, v některých případech až naturalismem. Podstatným znakem je též její zejména ruská provenience, jelikož stěžejní díla tohoto typu literatury – mezi něž patřil i Koptův triptych o třetí rotě – jsou bez výjimky díla ruských legionářů²³ pojednávající o působení legií od Ukrajiny po ruský Dálný východ. To vše utvářelo legionářskou literární kulturu, která se rodila už v Rusku a pokračovala v meziválečném Československu. S nástupem německé okupace byla postupně potlačena a po druhé světové válce se již nikdy plně znovu neetablovala.

18 Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918, I–IV. díl*, Brno – Praha 2006–2014.

19 Kevin J. McNAMARA, *Dreams of a Great Small Nation*, New York 2016.

20 Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, *Legie a múzy*, Praha 2008, č. 40.

21 Syn slavného spisovatele Josefa Holečka (1853–1929).

22 Srov. A. ASSMANNOVÁ, *Prostory vzpomínání*, s. 14.

23 Legionáře chápeme ve smyslu § 2 zák. č. 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům. Ruský legionář je pak logicky příslušník legií v Rusku.

Metodologické inspirace a východiska

V předkládané studii se nevyhneme užití naratologické terminologie, kterou čerpáme z kolektivní práce Tomáše Kubíčka, Jiřího Hrabala a Petra A. Bílka *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*. Jedná se výhradně o literárně teoretickou publikaci shrnující přehled možných rámců analýzy literárních, tedy fikčních světů.

Co se týče problematiky fikčních světů, připomeňme pouze, že je v nich vše tvořeno z výrazových prostředků jazyka bez kauzálního vztahu k reálnému světu. Přesto se fikčním jednotlivinám, např. literárním postavám, nedá upřít vztah k modelovému – i reálnému – čtenáři, jelikož je žádoucí, aby jim bylo snadno porozuměno.²⁴ Nejde tedy o mimesis v pravém slova smyslu.²⁵ Jinými slovy a ve vztahu k našemu tématu: ruská revoluce, která je v Koptově románu zobrazována, není tatáž revoluce, jakou popisuje historiografie, ani tatáž, která se skutečně odehrála, a nejde ani o její nápodobu. Jedná se o estetický objekt, který musí být dotvářen čtenářem. Bez čtenáře by postrádal smysl.²⁶

Fikční svět je popisován vypravěčem, popřípadě jednotlivými literárními postavami. Literární teorie má pro možnosti uchopení fenoménu vypravěče vyhrazeno mnoho nejednotných a často se i překrývajících pojmů. Naše studie vychází z pojednání Jiřího Hrabala,²⁷ s tím že vypravěč a autor jsou dvě zcela odlišné kategorie a není vhodné je ztotožňovat.

Koptův specifický heterodiegetický²⁸ vypravěč *Třetí roty* je nejsnáze zachytilelný v úvodu prózy, kdy vystupuje z textu, odkrývá se a promlouvá k posluchači-čtenáři.²⁹ Postupně se však ukrývá do textu, takže se posouvá v rámci své viditelnosti od odkrytého ke skrytému.³⁰ Tím dostávají větší prostor literární postavy, které se místy stávají tzv. intradiegetickými vypravěči,³¹ kteří popisují příběhy zasazené do

24 Srov. Tomáš KUBÍČEK – Jiří HRABAL – Petr A. BÍLEK, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*, Praha 2013, s. 65, 66.

25 Chápejme pojem jako literární napodobeninu reálného světa.

26 Tím se otevírá zajímavá a velmi komplikovaná otázka, kdo je modelovým čtenářem (čtenář zamýšlený při tvorbě literárního textu) legionářské literatury. Tato otázka nad rámec našeho tématu by si zasloužila samostatné komplexní zpracování.

27 T. KUBÍČEK – J. HRABAL – P. A. BÍLEK, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*, s. 124.

28 Tomáš KUBÍČEK, *Vypravěč: Kategorie narativní analýzy*, Brno 2007, s. 80–81.

29 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 11.

30 T. KUBÍČEK – J. HRABAL – P. A. BÍLEK, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*, s. 124.

31 Ibidem, s. 133–134.

celkového rámce,³² popřípadě přebírají funkci reflektorů³³ a posouvají rámcový příběh celého románu.³⁴ Dochází tak až k multiperspektivitě vyprávění, což prohlubuje míru autenticity i autentičnosti vyprávěného románu a zároveň napomáhá identifikaci a aktualizaci ve vzorcích kolektivní, potažmo funkční, paměti legionářů.³⁵ Tuto funkci však text ztratil se smrtí posledního legionáře.

Z výše uvedeného se dá předpokládat určitý interpretační vztah fikčního a reálného světa. Jak bylo naznačeno výše, vyprávění příběhů mělo totiž nesporně velký vliv na kolektivní paměť legionářů, kteří si tak aktualizovali a upevňovali své individuální vzpomínky a identitu. Jak dokládá např. zapomenutý legionářský spisovatel Jan Rada (1885?–?) v jedné ze svých knih: „Sbírka je určena v prvé řadě pro naše rozptýlené Bratrstvo, které – jak pevně doufám – jistě rádo v tomto jubilejním roce vzpomene na mnohé momenty ze slavné anabase, časem z paměti vyprchalé.“³⁶ Tím jakoby potvrzoval slova francouzského klasika paměťových studií Maurice Halbwachse, totiž že při společném vzpomínání prožíváme minulé skutky znovu a s větší intenzitou, jelikož tak nečiníme sami – vidíme je společným pohledem.³⁷

Na druhé straně si ovšem legionářští autoři nemohli „vymýšlet“, jelikož byli, a nejen samotní legionáři-spisovatelé, pod dohledem společných vzpomínek. O tom nám s vtipem zanechal svědectví spisovatel Karel Čapek, jemuž údajně sdělili legionářští autoři: „Když si v románu o legiích vymyslíme to nejmenší, jen tak nějaký špásek pro zajímavost, už dostaneme dopisy od našich brásků: Bratře, nehoupej, vždyť to tak nebylo, jak píšeš; [...]. Za sto let to už půjde báječně napsat; pak už tu nebudou naši kluci.“³⁸

Je zřejmé, že postavy v románu dělají přesně to, co dělali legionáři v reálném světě a na čem mj. budovaly svoji identitu: vyprávění příběhů jako je například právě ten o fikční třetí rotě.

V podstatě se zřetelně ukazuje to, co Aleida Assmannová nazývá „funkční“ a „uloženou“ paměť.³⁹ Pro legionáře byl jakýkoliv příběh, který se týkal jich samotných, především „normativním sebeobrazem“, na nějž navazovali své vzpomínky

32 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 526.

33 Srov. T. KUBÍČEK, *Vypravěč: Kategorie narativní analýzy*, s. 26.

34 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 700.

35 Srov. Jakub MLYNÁŘ, *Paměť a narativita*, in: N. Maslowski – J. Šubrt a kol. (eds.), *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, s. 213.

36 Jan RADA, *Pan Brouček na Sibiři a jiné satiry*, Praha 1928, s. 12.

37 Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, s. 51.

38 Karel ČAPEK, *Legionářský román*, Národní osvobození, 1. 7. 1928, s. 4.

39 A. ASSMANNOVÁ, *Prostory vzpomínání*, s. 151.

a zkušenosti. Jinými slovy jej byli schopni „obydlet“.⁴⁰ Příběh je zde zásadní, jelikož všechny prvky spojuje a má taktéž selektivní charakter.⁴¹

„Uložená paměť“ je oproti tomu soubor všeho, co do skládaného příběhu nelze zařadit, ale na druhou stranu to ani nelze zapomenout. Nese v sobě ověřovací „funkční“ paměť.⁴² Jde o neustálý proces, při kterém dochází k odebírání i přidávání prvků příběhu – vše je neustále aktualizováno.⁴³ Legionářské příběhy tak byly stále revidovány a podrobovány doзору kolektivu, v němž měl každý jedinec ověřovací funkci „uložené“ paměti.

Zásadním jevem je příběhovost. V ní lze spatřit velkou výhodu spojení metod naratologie a paměťových studií, jelikož obě metody pracují s fenoménem vyprávění příběhů. První se jej snaží uchopit za pomoci analýzy možného světa složeného z jazykových znaků a druhá za pomoci selektivního procesu vzpomínání a konstrukce příběhu ze zapamatovaných jevů. Je známé, že legionáři si hojně vyprávěli příběhy, což se promítalo do jejich literární tvorby.

Výše popsané procesy ovšem mohly fungovat jen za předpokladu aktivního vytváření celé legionářské kultury vzpomínání. Máme tím na mysli nejen vydávání různých publikací včetně krásné literatury, ale také přítomnost legionářských periodik a masové legionářské „schůzování“. Nicméně je bez rozsáhlého sociologického výzkumu těžké odhadnout, zda legionáři ještě figurují v současné funkční paměti. Nabízí se i diskuze, do jaké míry jsou dodnes se objevující legionářské fenomény nositeli určitého fondu paměti a do jaké míry jde jen o vyprázdňené pojmy. To je ovšem jiné téma, než kterému se nyní věnujeme.

Literární prostor třetí roty

Příběh *Třetí roty*, v němž se odehrávají také revoluční události, se může na první pohled jevit jako pouhá kulisa dějů. Vyprávěný svět je modelovaný z prostorových a časových údajů, které si čtenář aktualizuje. Pomáhají mu tím chápat síť vztahů a souvislostí.⁴⁴ Vzhledem k tomu, že v rámci literatury nelze zobrazit komplexní

40 Ibidem, s. 152.

41 Ibidem, s. 152–153.

42 Ibidem, s. 160.

43 Ibidem, s. 153.

44 T. KUBÍČEK – J. HRABAL – P. A. BÍLEK, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*, s. 80.

svět,⁴⁵ je čtenář odkázán na vytváření vlastních časoprostorových souřadnic.⁴⁶ Celý fikční prostor je logicky sestaven pouze autorovou organizací jazykových prostředků.⁴⁷ Vše do sebe musí logicky zapadat. Jen za tohoto předpokladu můžeme jednotlivé prvky vnímat jako jednotné universum.

Prostor Koptova románu je vyprávěčem odkrýván hned od počátku. Nacházíme se v něm na Ukrajině, ale neznáme konkrétní místo. To autor nepokládá za důležité „Ale dejme jí jméno Fjodorovka, co na tom, jmenovala-li se jinak?“⁴⁸ Dokonce i město, kde třetí rota prožije únorovou revoluci,⁴⁹ je stroze označeno pouze jako město C.⁵⁰ Dle našeho názoru je tato prostorová rozostřenost jedním z důvodů, proč byla *Třetí rota* mezi legionáři tolik oblíbená. Vytvářela totiž opravdový společný prostor jejich kolektivní paměti. Každý čtenář-legionář si mohl dosadit individuální prostorové údaje podle svých vlastních zkušeností. Tím se dokázal ztotožnit s předkládaným fikčním světem. Pokud to neplatilo zcela obecně, pak jistě pro ty z legionářů, kteří se do vojska dostali ještě na Ukrajině.

Přesto Kopta nenechává modelovaný prostor bez pevných opěrných bodů, takže do narativu zasazuje i konkrétní a doslova památná místa, jež byla neodmyslitelně spjata s prožitkem drtivé většiny ruských legionářů. Jsou to např. Zborov, Kyjev a Čeljabinsk, kterými se postavy románu pohybují podle jednotného časoprostorového, striktně chronologického rámce. K prostorovosti Halbwachs poznamenává: „Místo si uchovává otisk skupiny a naopak. Proto lze veškeré počínání skupiny vyjádřit v pojmech prostoru.“⁵¹

„Přijdeš na Sofijskou ploščad' a řekneš si: tu stálo těch prvních osm set na svatého Václava v roce tisíc devítistém čtrnáctém, tu vtiskla do kijevské (sic!) dlažby československá revoluce své první šlépěje,⁵² popisuje Jerábek – jeden z praporčků⁵³ třetí roty – místa paměti československých dobrovolců. Koptův fikční Kyjev není totéž jako reálný Kyjev. Ale právě tyto aktualizace směřované ke čtenáři byly

45 Ibidem, s. 79.

46 Ibidem, s. 80.

47 Ibidem, s. 78, 79–80.

48 Josef KOPTA, *Třetí rota*, 1. vydání, Praha 1924, s. 11.

49 Více k únorové revoluci v Rusku srov. např. K. J. McNAMARA, *Dreams of a Great Small Nation*, s. 115–118.

50 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 172.

51 M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 188.

52 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 227.

53 Praporčík byl v ruské carské armádě – potažmo ve formujících se československých legiích v Rusku – nejnižší důstojnická hodnost. Krátce po vstupu do legií se stal praporčíkem např. spisovatel Rudolf Medek (1890–1940).

nenahraditelné při vytváření kolektivní paměti a identity československých legionářů.

Není od věci, že samotná cesta postav napříč fikčním světem se odvíjí výhradně směrem na východ, což zároveň postavy stále vzdaluje od jejich stanoveného cíle – osvobození českých zemí. Paradoxně tím románoví hrdinové podnikají cestu zcela opačným směrem, než kam by ve svých úvahách měli i chtěli směřovat.⁵⁴ I to má zásadní význam v rámci topoi legionářské literatury, byť pro nás to nyní není podstatné. Důležité je, že s ruskou (únorovou) revolucí se setkávají ještě na Ukrajině, na samém začátku románové cesty *Třetí roty*, přičemž každé posunutí v rámci prostoru na východ mění vztah legionářů k revoluci jako celku (srov. níže).

Nesmíme opomenout, že literární dílo skýtá také druhou rovinu, kterou je samotné uspořádání textu.⁵⁵ Narativ má specifickou textovou strukturu a členění, má svůj začátek i konec. Také do něj se promítá autorova recepce ruské revoluce. Nejlépe je to rozpoznatelné v názvech jednotlivých částí každého dílu trilogie, např. Světla na východě,⁵⁶ nebo Na život a na smrt.⁵⁷

Vypravěč a postavy Koptovy knihy

Hlavním zdrojem informací (nejen) o ruské revoluci, které z díla získáváme, jsou vypravěč a samotné literární postavy – především vojáci třetí roty.

Logicky k tomu dochází především v mnoha rozhovorech, které vedou mezi sebou a s některými Rusy. Kopta jednotlivé postavy vojáků záměrně značně typizoval. Byť jsou některé literární postavy ostentativním obrazem historických osobností.

Pokud jde o nejdůležitější postavu příběhu, Růdla, je vypravěčem připodobňován k Erbenovu Záhoří⁵⁸ s poměrně záhadnou minulostí „předměstského povaleče“.⁵⁹ V rámci roty plní funkci strážce soudržnosti celého kolektivu, a jakožto

⁵⁴ Ibidem, s. 558–560.

⁵⁵ T. KUBÍČEK – J. HRABAL – P. A. BÍLEK, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*, s. 91–92.

⁵⁶ J. KOPTA, *Třetí rota*, s. [151].

⁵⁷ Ibidem, s. [371].

⁵⁸ J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 23, 24.

⁵⁹ Ibidem, s. 25.

starodružiník⁶⁰ ztělesňuje i paměť celé roty. Proto hojně vypráví příběhy.⁶¹ Zároveň plní funkci ochránce odkazu padlých bratrů.⁶² Růdl je velmi impulzivní, řídí se většinou jen svým instinktem a vlastními pravidly, přičemž zůstává oddán bratrstvu roty a jejímu veliteli. Není ovšem zcela jasné, jak zprvu přistupuje k ruské revoluci, ale později bere boj proti bolševikům velmi osobně a mstí se za potupu, již mu přivodil střet s českým bolševikem.⁶³

Růdlovým opakem je učitel Strnad pocházející z jihu Čech.⁶⁴ Vypravěč o něm mluví doslova jako o „živém svědomí roty“.⁶⁵ Strnadovo nervózní vzezření ostře kontrastuje s jeho hloubavou povahou a čtenářskou zaníceností. Svá tvrzení obvykle podkládá odkazy na T. G. Masaryka (1850–1937) nebo Ernsta Denise (1849–1921).⁶⁶ Je to právě jeho strážlivý realistický postoj, jemuž se ostatní „romantici“ pošklebují, ale ke kterému si mnozí chodí pro rady a odpovědi.⁶⁷ Je odpůrcem nesmyslných bojů s bolševiky, jelikož předvídá jejich fatální následky pro celou armádu Čechoslováků.⁶⁸ Tím si ovšem vyslouží nedůvěru většiny bratrů.⁶⁹

Řanda, původním povoláním horník, je zastáncem marxismu, revoluce a později Lenina. Ještě dříve, než bolševici převzali moc, si našel cestu do ruských revolučních kruhů a působil jako spojka mezi rotou a revolucionáři během událostí na přelomu února a března 1917.⁷⁰ Jde o znamenitého vojáka. Nakonec se rozhodne následovat Lenina a sběhnout k bolševikům.⁷¹ Josef Kopta na jeho adresu říká: „Vždycky jsem se bál ukřivditi lidem, kteří od nás odešli do rudé armády a v Řandovi jsem chtěl sám uvěřit, že tam často šli po strašných duševních bojích [...]“⁷² Řandův kradmý odchod našťve mnoho bratrů a stane se příčinou sváru mezi radikálním Růdlem a umírněným Strnadem.⁷³

60 Za starodružiníky se označovali legionáři, kteří byli původními členy české družiny, nebo se přidali krátce po jejím nasazení. Obecně ve vojsku požívali velké autority a řada z nich se stala vysokými důstojníky čs. legií i pozdější československé armády.

61 Ibidem, s. 27.

62 Ibidem, s. 24.

63 Ibidem, s. 541.

64 Srov. Václav CHÁB, *Naše rota*, Československý legionář, 24. 10. 1924, s. 12.

65 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 34.

66 Ibidem, s. 38.

67 Ibidem, s. 35.

68 Ibidem, s. 602–603.

69 Ibidem, s. 661–662.

70 Ibidem, s. 206–207.

71 Ibidem, s. 573–578.

72 Josef KOPTA, *Jak vznikala Třetí rota*, Praha 1929, s. 21.

73 Srov. Idem, *Třetí rota*, s. 587–592.

Ruský Čech⁷⁴ Roubal opouští vojsko ještě na Ukrajině, když se legionáři připravují na cestu z Ruska.⁷⁵ Je zatvrzelým monarchistou a odpůrcem revoluce jako takové. Uvažuje, „že revoluce v Rusku znamená zkázu všech českých nadějí a snů, neboť bez cara nebude ruské armády a bez ruské armády nebude v Čechách svobody.“⁷⁶

V neposlední řadě jsou pro výstavbu celého narativu ve vztahu k ruské revoluci důležití i tři důstojníci třetí roty. Praporčík Benda je vykreslen jako cynický a zbabělý syfilitik, kterého vojáci nemají v lásce. Ruská revoluce mu je zcela lhostejná, ale nakonec opouští třetí rotu, aby se přidal k bolševikům. Čtenář nemá důvod pochybovat, že tak, na rozdíl od Řandy, činí především pro svou zahořklou nenávisť vůči světu a z čistě zjištných důvodů.⁷⁷

Jeho povahovým protikladem je praporčík Jeřábek představující citlivého, zasněného, přesto velmi odvážného, básníka idealistu. Jeřábek ruskou únorovou revoluci vítá otevřeně (sám je rusofilem), avšak bolševismu je pro něho „sektářská tma a hrůza“.⁷⁸ Je to právě on, komu je ke konci románu předáno umírajícím Sukem velení nad třetí rotou.⁷⁹

Poručíka Suka, velitele celé třetí roty, můžeme stručně charakterizovat jako drsného, ale spravedlivého a odvážného vůdce.⁸⁰ Únorovou revoluci bere, jak se zdá, především oportunisticky, coby velkou příležitostí pro odboj Čechoslováků.⁸¹ Nicméně bolševismus očividně odsuzuje, když se v konfliktu Růdla (obhajujícího aktivitu proti rudým) a Strnada (radícího k domluvě s nimi) jednoznačně staví na Růdlovu stranu.⁸² Nikdy ani nebrání Jeřábkovi v jeho hanění bolševismu. Poručík Suk, stejně jako jiné postavy, je jedním z výrazných topoi legionářské literatury, které můžeme spatřit i v postavě plukovníka Švece.⁸³ Jedná se o ideálního velitele-

74 Pojem „ruský Čech“ bylo označení pro rodilého příslušníka české minority na území Ruska (formálně poddaní ruského cara).

75 K okolnostem zamýšleného odjezdu Čechoslováků z Ruska srov. V. M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918, III. díl*, s. 18–25.

76 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 39–40.

77 *Ibidem*, s. 580.

78 *Ibidem*, s. 626.

79 *Ibidem*, s. 695.

80 *Ibidem*, s. 18, 692–693.

81 *Ibidem*, s. 213.

82 *Ibidem*, s. 604.

83 K reálné – historické osobnosti Josefa Jiřího Švece a jeho diskutované sebevraždě srov. Josef KUDELA, *Aksakovská tragédie*, 3. vydání, Praha 1932.

válečníka, majícího dobrý vztah se svými vojáky. Prakticky vždy si ví rady a neváhá položit život ve jménu legionářských idejí, nebo pro záchranu svých vojáků.

Vedle uvedených nejdůležitějších postav, které zprostředkovávají obraz ruské revoluce jako celku, jsme ponechali stranou Bidla, Farku, Koláře nebo Rosenk-rance. V rámci prokreslení fenoménu legionářství mají sice důležitou roli, ale jejich vztah k ruské revoluci není zdaleka tak výrazný jako u výše jmenovaných.

Třetí rota a ruská revoluce

Rámcový postoj vojáků třetí roty vůči ruské revoluci by se dal poměrně snadno typizovat a rozdělit do několika fází, které oscilují mezi pozitivní a negativní recepcí. Od nadšeného přijetí pádu carského režimu, přes zklamání z ruské demokracie, které je vystřídáno nadšením při vystoupení proti bolševikům,⁸⁴ aby opět nastoupil stav fatální deprese a smutku z ruského přístupu k osudům vlastní země.

Jak jsme již zmínili výše, českoslovenští vojáci se s revolucí setkávají v anonymním městě. Důležitou úlohu zde sehrává bratr Řanda, který zprostředkovává komunikaci mezi velitelem třetí roty a ruskými revolučními kruhy. Rusové, plánující únorovou revoluci, se totiž obávají, že by Čechoslováci mohli zasáhnout a zmařit tak průběh převzetí moci. Čechoslováci však s ruskými demokratickými kruhy sympatizují.⁸⁵ Přesto je z reakcí Roubala zřejmé legionářské nepochopení Rusů a Ruska.⁸⁶ Z několika bodů, které Suk diktuje Řandovi a jež mají být předány ruským revolucionářům, je patrné, že Čechoslováci únorovou revoluci podporují, jelikož v ní vidí naději na pokračování války proti jejich úhlavnímu nepříteli: Němcům a Rakousku-Uhersku. Zajímavostí je, že velitel roty sympatizuje s ruskými esery (socialisté-revolucionáři).⁸⁷ V mnoha ohledech se názory velitele roty překrývají s postojem většiny ostatních legionářů. To se projevuje značným idealismem ovlivněným rusofilstvím: „Ale věděl, že spátí nebude a že se nebude moci dočkat nového zítřka. Nového zítřka, kdy vítězná revoluce provolá válku do konce a kdy se zasnou mladé revoluční Rusko s revolučním vojskem československým na výboj a odboj za svobodu všech utlačovaných národů.“⁸⁸ Přesto se Čechoslováci snaží za-

84 Legionáři tak obecně označovali období vojenského střetu mezi nimi a sovětskou mocí, které trvalo od konce května 1918 prakticky do smrti plukovníka Švece v říjnu 1918.

85 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 177–178.

86 Ibidem, s. 178.

87 Ibidem, s. 207.

88 Ibidem, s. 213.

chovat neutralitu. Ve vnějším projevu i tím, že Řanda sundá československé odznaky a uniformu, aby nebyl identifikován jako Čech.⁸⁹

Tato situace má obecnou platnost. Češi sice navenek proklamovali neutralitu a tvrdili, že se nevměšují do vnitřních záležitostí Ruska, ale v nemalé míře to nedodržovali.

Vraťme se ke třetí rotě, která v románu pod Sukovým velením napochoduje za zvuku písně *Rudý prapor* na náměstí města C. a vzdá hold symbolu ruské revoluce – červenému praporu.⁹⁰ „Od toho dne, když se večer scházeli, aby si společně vzpomněli na domov, zazpívali ‚Kde domov můj a připojili výhrůžnou, silnou, hvězdy s nebe na zemi svou odvahou přenašející ‚Pryč s tyranu a vládci všemi [...] my nový život chceme‘⁹¹ [...] ‚Měli konečně svou hymnu revoluce.‘⁹² Československý legionář, spisovatel a novinář Václav Cháb (1895–1983) toto tvrzení pokládal za významné a „v naprostém souhlase s historickou pravdou.“⁹³ To dává tušit, že v legionářské kolektivní paměti zaujala tato událost specifické postavení.⁹⁴

Ostatně nadšení dobrovolců z únorové revoluce netrvá dlouho. Stejně jako se prozatím stahuje postava Řandy do pozadí, aby ji nahradil Jeřábek, opadá revoluční nadšení. Jedná se o formu fokalizace,⁹⁵ střídání perspektiv vyprávění, kdy je čtenář určitý úsek děje provázen některou z Koptových postav. Toto střídání ve čtenáři-legionáři podněcovalo kolektivní vzpomínání, jelikož každý legionář v sobě nesl část příběhu koherentního celku. Děj se s Jeřábkem posouvá do revolučního Kyjeva, kde „vše jako by říkalo, že s těmi řečmi nelze na věky vydržet, že ty písničky také zvětrají a omrzí – a co, bratři potom?“⁹⁶ Dochází na první široce založené rozpory mezi českou a ruskou revolucí. Zatímco Čechoslováci si své revoluční nadšení zachovávají, a navíc je upevňují sjezdem českých spolků, opojení mezi Rusy opadává.⁹⁷ Posilou pro bojovně naladěné Čechoslováky je očekávaný příjezd T. G. Masa-

89 Ibidem, s. 207.

90 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 221–222.

91 Nesmíme zapomenout, že dnešní konotace této revoluční písně *Rudý prapor*, pocházející z 19. století, přisoudila až pozdější doba.

92 Ibidem, s. 224.

93 V. CHÁB, *Naše rota*, Československý voják, 24. 10. 1924, s. 12.

94 Oproti tomu Václav Kaplický ve svém deníkově laděném románu *Gornostaj* (1936) zmínil jako hymnu revoluce výhradně *Marseillaisu*, která bývala zpívána se stejným nadšením jako *Rudý prapor* ve *Třetí rotě* – Václav KAPLICKÝ, *Gornostaj*, 3. vydání, Praha 1982, s. 29.

95 J. HRABAL, *Naratologie: Strukturální analýza vyprávěn*, s. 149–150.

96 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 232.

97 Ibidem, s. 236–237.

ryka.⁹⁸ Přes veškeré známky rozpadu původních revolučních hodnot, nebo jejich nepochopení ze strany ruské veřejnosti, Češi zůstávají „optimisty největšími.“⁹⁹ Dle našeho názoru je to právě vlivem přetrvávajícího rusofilství, které je v Koptových postavách hluboce zakořeněno. Většina vojáků si zachovala svůj optimismus i přes pokračující všeobecný společenský rozvrat prakticky až do bitvy u Zborova, která proběhla 2. července 1917, po níž následoval de facto rozpad východní fronty a masový ústup ruských jednotek.

Zastavme se u tří příkladů rozdílů mezi zobrazovanými názory Čechoslováků a Rusů na únorovou revoluci. Prvním z nich je útok rozvášněného davu mužiků na zámek místního hraběte, kterému nakonec Suk, byt se sebezapřením a tajně, pomáhá v útěku.¹⁰⁰ „To je ten váš svobodný ruský člověk. Chám je to, ne člověk, a nagajku¹⁰¹ potřebuje a ne republiku,“ prohlašuje Roubal na adresu prostých Rusů k Sukovi.¹⁰² Ostatní postavy jsou skrze Roubala stále konfrontovány s tím, že Rusku vůbec nerozumí, jelikož na něj roubují své evropské představy.

Druhou osobní zkušenost s ruskými „revolučními ideály“ zažijí vojáci třetí roty při střetu na manifestaci, které se účastní zastánci pokračování války i její odpůrci.¹⁰³ Odpůrci agitující pro mír¹⁰⁴ třímají transparenty s hesly: „Dolů s vojnou!“, „Válku palácům – mír chatám“ nebo „Soudruhu, nezabíjej svého německého bratra!“¹⁰⁵ Za Čechoslováky, kterým jde především o pokračování války, podporované ruskými námořníky hovoří k lidem bratr Vávra, který obhajuje spravedlivý boj.¹⁰⁶ Téměř to vypadá, že by dav přesvědčil, ale kvůli výpadu Růdla vše vyjde nadarmo.¹⁰⁷ I tento obraz o nechuti Rusů k další válce je společný pro celek legionářské literatury. Jak napsal např. Václav Kaplický v *Gornostaji*, přestože došlo ke vzájemné „záplavě slov o svobodě a bratrství“,¹⁰⁸ na frontu z Rusů nakonec neodešel nikdo.¹⁰⁹

98 K historickému kontextu Masarykova příjezdu do Ruska: K. J. McNAMARA, *Dreams of a Great Small Nation*, s. 126–130.

99 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 236.

100 Ibidem, s. 245–259.

101 Přílehlavý překlad nagajky / nahajky by byl nejspíše karabáč.

102 Ibidem, s. 252.

103 Ibidem, s. 263–281.

104 K tehdejšímu, pro Čechoslováky nebezpečnému, ruskému pacifismu např. V. M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918, I. díl*, s. 94–99.

105 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 266.

106 Vávra je rotný – pisář, kterého jsme si výše nepředstavili, ale stručně k jeho charakteristice vypravěčem: Ibidem, s. 75–79.

107 Ibidem, s. 279.

108 V. KAPLICKÝ, *Gornostaj*, s. 32.

109 Srov. Ibidem.

Důležité je, a ve vztahu nejen k ruské únorové revoluci jde o determinující fakt, že si třetí rota nikdy nezvolí svůj vlastní komitét,¹¹⁰ jakožto svrchovaný „vynález“ únorové revoluce, který uvedl celou ruskou armádu do chaosu. Když je rotný Suk přímo vyzve k volbě komitétu, je mu sděleno, „že je to hloupost a že o to nestojí.“¹¹¹ V kontrastu k disciplinované třetí rotě, která má důvěru k velení a stůj co stůj chce pokračovat ve válce, je v díle vyobrazen ruský pluk, který měl komitétu na všech úrovních velení.¹¹² Existence komitétů vedla k debatám ruských jednotek o ukončení války a k naprosté demoralizaci a následnému rozpadu celé armády.¹¹³

Velikým mezníkem je snad ve všech legionářských narativech, a tudíž i v Koptově románu, bitva u Zborova.¹¹⁴ Autor uvádí, že když se rota ocitne v zákopech spolu s celou československou brigádou, již její vojáky nepřekvapuje obraz demoralizace a rozkladu ruské armády. „Tak vida najednou držíte palec kontrarevolucionářům, co? Tak najednou mi dáváte za pravdu, co? Tam u toho zámku to byla taky revoluce, mládenci! V těchhle zákopech byli před námi taky revolucionáři, no jo, jen se nestyďte. Ty haldy patron, po kterých tu ruští vojáci šlapali jako hladoví lidi po chlebě, ty tu leží taky ‚z vůle ruského lidu,‘“¹¹⁵ komentuje situaci opět Roubal ve zborovských zákopech. Dobrovolci, ukázáno čtenáři v jedné ze Strnadových úvah v diskuzi s další postavou, si již v tu dobu uvědomují, kam spěje ruská revoluce a že bolševici se svými hesly i osobnostmi převyšují stávající ruské demokratické kruhy.¹¹⁶

Zásadní obrat v ději nastává ale až po bitvě u Zborova. V té době se Jeřábek léčí ze svých zranění a rozmlouvá se zbolševizovaným vojákem, který leží na vedlejší lůžku. To, že Jeřábek již přestává Rusům nadobro rozumět, patrně není nic překvapujícího.¹¹⁷ Zazní i zajímavá myšlenka o tom, že by legionáři ještě nosili Le-

110 V rámci „demokratizace“ ruské armády si vojáci volili své vlastní zástupce do výborů – sovětů – které např. schvalovaly i rozkazy důstojníků. Těmito výbory disponovaly vojenské útvary na úrovních od roty výše. Českoslovenští vojáci je nazývali výhradně termínem „komitétu“. Zřejmě šlo o to, odlišit se terminologicky od ruských částí a později i bolševiků.

111 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 243.

112 *Ibidem*, s. 242.

113 *Ibidem*, s. 243.

114 Ke studiu fenoménu bitvy u Zborova např.: Milan MOJŽÍŠ – Michal RAK, *Zborov 1917–2017*, 2. vydání, Praha 2018.

115 *Ibidem*, s. 302.

116 *Ibidem*, s. 327–329

117 *Ibidem*, s. 373.

nina na rukou, kdyby začal hlásat pokračování války s Němci.¹¹⁸ Bohužel nevíme, jaká by byla Jeřábková reakce, jelikož je jejich hovor přerušen.

Ve stejnou dobu prodělává zbytek třetí roty úmorné ústupové boje lapen v nezměrném chaosu rozložené ruské armády.¹¹⁹ Zde poprvé dochází k přímému fyzickému střetu mezi legionáři a prchajícími Rusy, kteří je označí za kontrarevolucionáře. „Bili do toho hlava nehlava a zrudlí hněvem i lítostí prali do zemláků,¹²⁰ kteří odhazující kořist zacláněli si rukama hlavu a hledali nejkratší cestu odtud.“¹²¹ V této vřavě se vytratí praporčík Benda a uteče na vlastní pěst do Kyjeva, kde poté šíří poplašné zprávy o zničení celého československého vojska.¹²²

Nepříjemná událost, kdy se legionáři poprali s ruskými dezertéry, má dohru v Kyjevě, když se chce jeden ze zbitých Rusů mstít Jeřábkovi právě propuštěnému z nemocnice.¹²³ Záminkou byl také fakt, že Jeřábek stále nosil na ramenu „pohony“ jako odznak své důstojnické hodnosti. Jejich nošení však bylo během Jeřábkova pobytu v nemocnici zakázáno. „Jaképak rozdělování a oddělování lidí na vyšší a nižší. Dolů pohony! To byla devisa současných dní. O tom ovšem ještě Jeřábek nevěděl,¹²⁴ vysvětluje vypravěč *Třetí roty*. Celá aféra Jeřábka je obrazem triumfu rozumu, jelikož Jeřábek ruské zemláky chytře poštvé proti sobě navzájem.¹²⁵

Dále již pokračující ruské revoluci není věnováno příliš prostoru. Platí to i pro samotný bolševický převrat na podzim roku 1917. Jeden ze zřejmých důvodů, proč se Josef Kopta vyhnul zobrazení bolševické revoluce, spočívá v tom, že se nejedná o „historii“ třetí roty, jejímž prostřednictvím, potažmo skrze některou z literárních postav, události sledujeme. Autor však zcela vypustil i ústup z Ukrajiny na konci zimy 1918. Od letních událostí roku 1917 se text posouvá až do jara 1918. Do období, kdy bylo legionářské vojsko na své cestě do Vladivostoku a dále do Francie roztaženo po celé délce transsibiřské magistrály. Postavy třetí roty jsou autorem přímo vrženy proti bolševické moci, kterou reprezentují rudí gardisté a komisaři. Situace vojska je zde typizovaně zachycena v osobním střetu Růdla s českým

118 Ibidem, s. 376.

119 Jedná se o událost, která vešla do historie jako tzv. tarnopolský ústup. Oddíly čs. legionářů se po zdrcujícím protiútoky vojsk ústředních mocností prostřílely z obklíčení a ustoupily do bezpečí.

120 Volný překlad zní „krajan“, ale legionáři to používali výhradně jako pejorativní označení Rusů ve smyslu „buran“.

121 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 423.

122 Ibidem, s. 408.

123 Ibidem, s. 477–478.

124 Ibidem, s. 475.

125 Ibidem, s. 479.

bolševikem,¹²⁶ který se mu snaží vysvětlit, že jsou pouze „v zajetí buržoasní ideologie“,¹²⁷ a o Masarykovi prohlásí, že je již „velmi senilní“.¹²⁸ To je pro impulzivního Růdla příliš, a i když mají legionáři zachovávat neutralitu, ztrestá českého bolševika fackou. Ten si ji nenechá líbit a v čele deputace si pod pohružkou odzbrojení a zajetí celé roty vynutí Růdlovo uvěznění.¹²⁹ Tím se z Růdla stává mučedník roty, kterého všichni litují.

Čeští bolševici jsou v románu opakovaně líčeni jako jedna z hlavních příčin nedorozumění mezi legionáři a ruskými bolševiky, které legionáři často nepovažují za skutečné Rusy. Bolševismus chápou jako něco pro Rusko cizího. Tento fenomén můžeme pozorovat napříč celou legionářskou literaturou.¹³⁰ „A abys věděl, my nejsme žádný cizinci. Nejsme. My jsme pro Rusko bojovali, my jsme byli vojáky jeho armády, tak jakápak pořád cizinci? Bolševici jsou cizinci! Celá léta žili někde za hranicemi a o ruský lid se nestarali. Když tu udělali revoluci bez nich, přišli k hotovému, protože to už o krky nešlo,“¹³¹ oponuje Vávra Strnadovi, který stále prosazuje zachování nestrannosti.

Českým bolševikům je dáváno za vinu i Řandovo zběhnutí (ale o Bendovi se nikdo nezmiňuje). Debata je rázně utnuta Růdlem: „Kdo se může spojit s bolševiky, tak je zrádce a holomek, kdyby se jmenoval třeba Strnad.“¹³² Již dříve jsme se zmiňovali o sporech mezi Růdlem a Strnadem. Ty se vyhrocují právě po kradmém odchodu Řandy z vojska. Řandovi bratři z jedné těplušky¹³³ (v čele s Růdlem) házejí jeho boty do Volhy a pronášejí při tom kletbu.¹³⁴

K otevřenému boji mezi Českoslováky a bolševiky se schyluje v napjaté atmosféře, kdy si postavy stále ujasňují, že nepůjde o střet s Rusy. „To znamená, že s Rusy vlastně ani bojovat nebudeme, že budeme mít co dělat s Němci a Maďary. Ani nevíš, jak by se mi ulehčilo,“¹³⁵ sděluje Suk Jeřábkovi. Jeřábek je optimistou

126 K problematice internacionalistů a Českoslováků: V. M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa, II. díl*, s. 144–145.

127 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 533.

128 Ibidem.

129 Ibidem, s. 541.

130 Např. Karel FIBICH, *Povstalcí, díl II., Mogila*, IV. vydání, Praha 1936, s. 99.

131 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 585.

132 Ibidem.

133 Železniční vagóny původně užívané pro přepravu dobytka a po následném zateplení vojska. Pro československé vojáky se staly na dlouhou dobu druhým domovem. Proto si je různě upravili a vyzdobili.

134 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 591.

135 Ibidem, s. 622.

a věří, že by v boji proti bolševikům povstal po boku Čechoslováků celý ruský lid.¹³⁶ Nicméně Suk je v tomto pohledu velmi skeptický. K Rusům již nemá důvěru a tuší, že pokud dojde ke střetu, zůstanou v něm osamoceni.¹³⁷

Všechny úvahy a pochyby ukončí až Trockého „slavný“ telegram, který legionáři zachytí:¹³⁸ „Každý na železnici ozbrojený Čechoslovák budiž na místě zastřelen [...]“¹³⁹

Místní sovět se ještě snaží s dobrovolci vyjednávat, ale ti již vědí o prvních mrtvých u Marianovky,¹⁴⁰ takže dávají bolševikům jasně najevo své nepřátelství.

O boji u Marianovky přinesl zprávy Jeřábek, který znovu zdůraznil, že Rusů se ani netýkal: „Pokud tam byli Rusové, tak ti byli z mobilisovaných. Ti se prý potom zapřísáhli, že proti bratřím Čechům ničeho nemají, že byli k tomu přinuceni a že za nic nemohou.“¹⁴¹ Tak začíná mezi Čechoslováky a bolševiky otevřená válka. „Sovětskou krev [...] ta není ruská. Vždyť vlastně s Rusama neválčíme,“¹⁴² zdůrazňuje znovu jeden z vojáků třetí roty.

Krátce po úspěšném vystoupení proti bolševikům se vojáci dozvídají, že podle francouzské vlády má československé vojsko zůstat v Rusku, vyčkat na příchod spojenců a obnovit protiněmeckou frontu.¹⁴³

Z našeho pohledu je zajímavé, že prvním negativním důsledkem propuknutí bojů mezi rudými gardisty a Čechoslováky, bylo dle Koptova románu zformování Dělnicko-rolnické rudé armády pod vedením Lva Davidoviče Trockého. Podle Kopty ji sestavil pod heslem boje proti Čechoslovákům, což se Jeřábek dočítá z ukořistěných bolševických novin „*Rudý poplach*“.¹⁴⁴

Tato informace je zdůrazněna i v epilogu celého románu,¹⁴⁵ když se fyzicky vyčerpaná a demoralizovaná třetí rota, již pod Jeřábkovým velením, utáboří v uralském lese.¹⁴⁶ Dobrovolci jsou na pokraji sil, cítí se opuštěni, spojenci nedorazili

136 Ibidem, s. 601.

137 Ibidem, s. 601–602.

138 K historickému kontextu: V. M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa, II. díl*, s. 306.

139 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 617.

140 Ke krvavému boji u Marianovky: V. M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa, II. díl*, s. 313–315.

141 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 622.

142 Ibidem, s. 688.

143 Ibidem, s. 669.

144 Ibidem, s. 671–672.

145 Ibidem, s. 704.

146 Po bojích o magistrálu se na přelomu let 1918 a 1919 Čechoslováci přesouvají mj. na Ural, kde pokračují v boji proti bolševické moci a marně očekávají pomoc západních spojenců.

a protibolševicky orientovaní Rusové se ukázali jako neschopní. Nenacházejí proto již žádné důvody svého dalšího boje.¹⁴⁷ V této pesimistické atmosféře příběh celé *Třetí roty* končí – ve zklamaném pohledu Jeřábka, který se dívá do mapy s prstem na nedosažitelné Moskvě coby centru šíření bolševické nákazy.¹⁴⁸

Shrnutí

Na předchozích stranách jsme ukázali možnosti bádání na poli legionářské literatury za využití literárně teoretických metod a přístupů inspirovaných paměťovými studii. To pokládáme za jednu z možností, jak přispět i k diskusi o kontinuitě a diskontinuitě ruských dějin 20. století, do nichž českoslovenští legionáři zasáhli, aby byli následně na dlouhá léta zapomenuti.

Nevyhnuli jsme se stručné analýze prostoru literárního díla, v níž jsme poukázali na fakt, že není v žádném případě pouhou kulisou. Má své nezastupitelné intencionální místo v celkové významotvorné struktuře díla a plní, resp. plnil, zásadní mimoliterární funkci v rámci legionářské kolektivní paměti. K té se vztahovala i kategorie vypravěče a způsob vyprávění vůbec. Zachytili jsme vztahy vybraných literárních postav vojáků třetí roty na základě jejich zobrazovaných povahových vlastností.

Pokládáme za nutné k legionářským dílům přistupovat jako k estetickým objektům a nezabývat se pravdivostním hodnocením událostí, které legionářští spisovatelé zachycovali. Ukázali jsme, že nejde zdaleka jen o doplňující pramen k dějinám legionářské každodennosti, ale především o nadčasové ideje svobody a zobrazenou typologii českých lidí, kteří se aktivně podíleli na budování humanitních hodnot moderního českého člověka. Jejich střet s ruskou revolucí – únorovou i říjnovou – je v mnohém ovlivnil, ať už negativně, nebo pozitivně. Bylo to především jejich pospolitě bratrství založené na lásce k bližnímu a do jisté míry neotřesitelná víra v dobrotu člověka, která jim umožnila přežít něco, co vlastně ani nemohli pochopit. Zkoumaný román *Třetí rota* to zřetelně ukazuje.

Ruská revoluce je pojmána v Koptově díle jako jednotný proud chaotických událostí, které s sebou odnášejí všechno a všechny. V první fázi byla legionáři vášnivě oslavována, aby se posléze proměnila v černou múru, jež může zmařit celé jejich snažení v boji za svobodu jejich vlasti. Nutno zdůraznit, že jako strůjce proměny

147 J. KOPTA, *Třetí rota*, s. 712–716.

148 Ibidem, s. 716.

k horšímu vidí legionáři bolševiky. Ti podle nich s Ruskem nemají nic společného. Jsou Němci naočkovanou nákazou, která měla rozvrátit jedinou mocnost, jež se v očích legionářů, zcela poplatných české rusofilské tradici, mohla postavit „germánské“ rozpínavosti. Češi se pak v Koptově obraze pokusí obětovat pro záchranu Ruska a ruského člověka, i když zcela marně, jelikož se opět ukázalo, že šlo jen o fantaskní romantické mámení, které málem udusilo i legionářský odboj v Rusku.

Je přirozené, že dnes čteme *Třetí rotu* zcela jinak, než byla čtena v době svého vzniku. Přesto je zřejmé, že ve své době musela značně ovlivnit čtenářské postoje a do určité míry formulovat nazírání revolučních událostí v Rusku nejen samotnými legionáři. Proto pokládáme za nutné se k těmto textům vracet. Mimo obrazů ruské revoluce v nich leží i základy moderní české státnosti. Finální odpověď na otázku diskontinuity a kontinuity ponechme otevřenou, jelikož dle našeho názoru závisí na individuálním úhlu pohledu. Nezapomínejme, že doba legionářů je již pryč a návaznost na jejich tradice je často jen prázdným gestem, jelikož hodnota legionářství ležela v jejich prodemokraticky orientované kultuře, dnes již nenávratně zmizelé.

SUMMARY

In the overview of our present research, we have pointed out that the literary culture of the Legion is, in essence, a neglected aspect of the phenomenon of the Czechoslovak Legion. For the analysis of our focus topic – the depiction of the Russian Revolution in the novel *The Third Company* (1924) by Josef Kopta (1894–1962), an author and a member of the Czechoslovak Legions – adequate methods, mainly from the range of literary theory were chosen; namely narratology, based mainly on the collective works of Tomáš Kubíček, Jiří Hrabal and Petr A. Bílek, contemporary literary theorists. This approach has been considered fit for combination with memory studies that also often utilize the phenomenon of storytelling, represented mainly by the works of Aleide Assmann and Maurice Halbwachs, the French classic of the theory of collective memory. Gradually, some of the main aspects of the novel have been analysed. Attention was also given to the space of the literary work analysed – in this case, we pointed out that, from the viewpoint of modern narratology, the space is not just a background props for the story itself, but has an irreplaceable position in the overall structure of meaning, as well as a range of non-literary functions. The narrator, his descriptions and the novel's characters also play an important role – in this case, we decided not to connect either of them with actual real-life characters (as the modern literary theory dictates), although the possibility would be very real. The focus of the analysis was on capturing of the determinative relationship of the narrator and the characters towards the Russian Revolution. Subsequently, we carried out our own analysis of the depiction of the Russian Revolution in the Kopta's novel – the result was that for the most part, the characters considered the Bolshevik takeover as a devastation of the former revolutionary principles by an alien element imported into Russia by Germans in order to cripple a Slavic power. This viewpoint was consequently spread across the readers, forming and solidifying the collective memory of the Legions and, in case of non-Legionary readers, creating a certain kind of awareness about the Russian Revolution and the role the Czechs played in its course.